

UDK81'25:929Margalić E.

Pregledni rad

Ferenc NEMET (Subotica)

ferenc.nemet@magister.uns.ac.rs

Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku, Subotica

Emina BERBIĆ-KOLAR (Osijek)

eberbic@foozos.hr

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

**HRVATSKO-MAĐARSKE KULTURNE VEZE U SVJETLU
JEZIKOSLOVNOG, ETNOLOŠKOG, HISTORIOGRAFSKOG I
PREVODITELJSKOG RADA DOKTORA EDE MARGALIĆA (1849–1940)**

Povodom 170. godišnjice njegovoga rođenja

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća jedan od malobrojnih, koji je svojim bogatim i razgranatim znanstvenoistraživačkim, jezikoslovnim i prevoditeljskim radom intenzivno gradio mostove između Hrvata i Mađara u područjima povijesti i kulture, bio je Zagrepčanin Ede Margalić (1849–1940). Znanstvenik, prevoditelj, sveučilišni profesor i lingvist renesansnog duha i široke naobrazbe. 1895. biran je u izvanrednog, a ubrzo i u redovitog profesora hrvatskoga jezika i književnosti na Sveučilištu u Budimpešti. Njegov *Hrvatsko-mađarski, mađarsko-hrvatski džepni rječnik* [*Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár tekintettel a két nyelv szólásaira. Szerkesztette dr. Margalits Ede egyetemi tanár. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat kiadása, Budapest, 1898*] koji je doprinio zbližavanju dva naroda, doživio je čak deset izdanja. Njegovi su književni prijevodi s hrvatskoga na mađarski, kao i izvorni znanstveni prinosi i etnološki radovi znatno doprinijeli upoznavanju Mađara s književnim, etnološkim i povijesnim vrijednostima Hrvata. Upoznavanju Mađara s hrvatskom poviješću najviše je doprinio Margalićev, često citiran, opsežan i povijesnom faktografijom bogat, dvotomni *Hrvatski povijesni repertorij* [*Horvát történelmi repertórium*] (1900–1902), objavljen na mađarskom jeziku, koji je povjesničarima, sve do danas, nezaobilazna stručna i znanstvena literatura. Radom će se ukazati na iznimno vrijedan, bogat i plodonosan rad ovog znamenitog znanstvenika koji je

cijeli svoj radni (i životni) vijek posvetio hrvatsko-mađarskom zbližavanju.

Ključne riječi: *Ede Margalić, Hrvatsko-mađarski, mađarsko-hrvatski džepni rječnik, hrvatski povijesni repertorij, književno prevoditeljstvo*

UVOD

Ede Margalić [Margalits Ede] rođen je u Zagrebu 17. ožujka 1849. od oca Andrije i majke Dore Koš [Koós Dóra].¹ Kuća obitelji Margalić nalazila se na desnoj strani Bregovite ulice koja je vodila prema Ilici. U Zagrebu je započeo školovanje sa sedam godina. Prvi je razred završio uz pomoć privatnog učitelja, preparanda. U drugi je razred krenuo u državnu školu koja se nalazila pored Bogorodičine crkve. Svi predmeti poučavani su na njemačkom jeziku, dok je hrvatski bio pomoćni jezik.² 1859. otac ga je, u cilju nastavka školovanja, poslao u Baju svom polubratu Antonu Đurđeku, koji je bio upravitelj i učitelj osnovne škole u Baji, a koji se nadalje brinuo o njegovom odgajanju i školovanju. Tada još nije znao ni jednu mađarsku riječ, dok je hrvatski i njemački govorio besprije-korno. Stric Anton ga je u Baji ponovo upisao u četvrti razred osnovne škole, što je bilo veoma mudro i učinkovito, budući da je Ede za godinu dana u potpunosti naučio mađarski jezik. Već kao učenik drugoga razreda gimnazije podučavao je tamošnje učenike. Mladi Margalić je od 1860. do 1866. bio učenik bajske gimnazije, a nakon toga se upisao u Kaločku bogosloviju kao seminarist. Tada je započelo njegovo poznanstvo s posvećenim biskupom Ivanom Antunovićem, za koga je imao pismenu preporuku. Budući da je pokazao izvanredan uspjeh na prijemnom ispitu, imao odličan uspjeh te govorio mađarski, njemački i hrvatski, primljen je u glasovit Kaločki seminar kao trilingvist.³ Dakako, svoje je tamošnje školovanje završio s odličnim uspjehom te ga je zbog izuzetnih rezultata, arhi-biskup, poslao u bečki Pazmaneum na daljnje školovanje. Tako se Ede našao u Beču, kao pazmanit, a po vlastitom svjedočenju, život na bečkom sveučilištu bio je živ i zanimljiv: „Među profesorima Teološkog fakulteta čuven je bio Žocka, profesor istočnih jezika. Sa svog hadžiluka u Jeruzalemu donio je svojim učenicima lijepe poklone; meni, pošto sam u istočnim jezicima, naročito u arapskom najbolje napredovao, donio je arapski katekizam s francuskim lateralnim prijevodom da bi me potaknuo, tim više što sam u originalu čitao Kuran.“⁴

¹ Ede Margalić: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. 5.

² Isto, str. 6.

³ Isto, str. 13.

⁴ Isto, str. 17.

Bez obzira na postignutu uspješnost na studiju, Margalić je ubrzo došao do spoznaje da svećenička služba nije za njega, te se u njemu, u srpnju 1870. učvrstila odluka da napusti studij te da istupi iz svećeničkog reda.⁵ Tako je i bilo: posredovanjem i podrškom Miloša Dimitrijevića, kraljevskog školskog nadzornika Bačke županije, ubrzo (prije svega zbog poznavanja jezika) postaje „profesorski zamjenik slovenskih jezika“, a potom i redoviti profesor u bajskoj Učiteljskoj školi.⁶ Nakon tri godine položio je i profesorski ispit u Budimpešti i to s ocjenom „summa cum laude“ te stekao dvije profesorske diplome: iz latinske i grčke filologije, te iz njemačkog, mađarskog i slovenskih jezika.⁷ Svoj je pedagoški rad nastavio u bajskoj kraljevskoj katoličkoj gimnaziji, gdje je osim predavanja, po osobnom priznanju, bio i dirigent pjevačkog društva, čuvar učeničke i profesorske knjižnice, predsjedavajući profesor učeničkog književnog društva itd.⁸

Kada je mađarski ministar Agošton Trefort [Trefort Ágoston] 1876. odlučio poslati neku podobnu osobu u Pariz radi proučavanja organizacije i sustava predavanja na pariškom sveučilištu, odabir je pao na izuzetnog jezičnog talenta („malog Mezofantija“ kako su ga zvali), Ede Margalića.⁹ U ljeto 1876. uputio se u Pariz gdje je revnosno pohađao Sorbonne, College de France i Ecole des langues vivantes orientales. Ovo razdoblje njegovog života ostat će zapamćeno i po poznanstvima koje je tamo sklopio, upoznavši se i družeći se s generalom Ištvanom Tirom [Türr István], grofom Ferdinandom Leseptom, i s kneginjom Bonaparte (kćerkom Napoleonove sestre).¹⁰

Nakon povratka iz Pariza, Margalić se zaputio u Budimpeštu gdje ga je ministar prosvjete Agošton Trefort pozvao da ponovo preuzme svoju katedru u bajskoj gimnaziji. Kada je 1879. bajska gimnazija predana cistercitima, Margalić se preselio u Sombor gdje ga je ministar imenovao za redovitog profesora somborske gimnazije.¹¹ Od proljeća 1885. Margalić postaje i upravitelj somborske gimnazije, a taj položaj mu je zadavao i mnogo briga jer je pored uredskog posla bio angažiran i u raznim društvima, zborovima te u

⁵ Isto, str. 18.

⁶ Isto, str. 19.

⁷ Isto, str. 20.

⁸ Isto, str. 21. – U Baji se bavio i publicistikom, budući da je bio suradnik lista *Bajai Kezlenj* [*Bajai Közlöny*], a kasnije, u Somboru (1885–1886) zajedno sa Ištvanom Ivanjijem i urednik *Godišnjaka Istorijskog društva Bač-Bodroške županije* [*A Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve*] (Vidjeti: Anonim: Margalits Ede. = *Irodalomtörténet*, 1940/V–VI, str. 142; Ede Margalić: *Autobiografija*. „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. 105.)

⁹ Isto, str. 24.

¹⁰ Isto, str. 28.

¹¹ Isto, str. 35.

javnom životu grada. Osim toga, imao je i nesuglasice s okružnim prosvjetnim inspektorom, pored ostalih i zbog njegove svojevoljne odluke, da „svi učenici praznuju podjednako i pravoslavne i katoličke praznike“. ¹² Poslije određenog vremena, 1891. zatražio je od ministra prosvjete da ga razriješi direktorske dužnosti u Somboru te da ga premjesti u Budimpeštu, kao profesora peštanske državne gimnazije sedmog kvarta.

Ubrzo mu je povjereno organiziranje tamošnjeg Hrvatsko-slavonskog internata, kao i upravljanje njime. Taj je zavod osnovao još grof Albin Čaki [Csáky Albin], ministar prosvjete „s ciljem da hrvatsko-slavonskoj mladeži odličnije naobrazbe omogućí da pohađajući mađarske srednje škole u mađarskoj prijestolnici potpuno nauče državni jezik, kako bi kasnije, po završenim sveučilišnim studijima, zauzevši visoka državna zvanja, ušavši eventualno u mađarski parlament, korisno mogli poslužiti svome narodu i zajedničkoj domovini“. ¹³ Internat je u početku imao 24 učenika. Učenici su redom bili Srbi i Hrvati iz Hrvatske i Slavonije koji su imali stipendiju koja im je omogućavala školovanje. Margaliću nije povjereno rukovođenje samo tom institucijom, već mu je povjereno (po preporuci savjetnika ministarstva, Šandora Levaija [Lévay Sándor]) i organiziranje Kolegija baruna Etveša.

U tom budimpeštanskom miljeu dobar se glas brzo pronio te je Margalić dobio poziv od obitelji predsjednika Vlade, Kalmana Tise [Tisza Kálmán] kako bi se posavjetovali s njim o načinu odgoja jednog od njegovih sinova, Lajoša Tise [Tisza Lajos]. Tu vezu je Margalić i kasnijih godina održavao. ¹⁴

1895. postao je izvanredni sveučilišni profesor hrvatsko-srpskoga jezika i književnosti, s tim, da se prije toga, tri godine zaredom nitko nije javio na raspisani natječaj za tu katedru. Margalić se, po osobnom priznanju dvoumio, jer se tada bavio opsežnim lingvističkim istraživanjima, a u slavenskim jezicima nije proučavao starije stanje jezika i općenito lingvistiku, već se prije svega bavio modernom književnošću. No bez obzira na to, po ministrovu nalogu i uz posredovanje savjetnika Šandora Levaija, prihvatio se ponuđene dužnosti. Posebnu podršku i pomoć u svome radu imao je od znamenitog mađarskog pjesnika Pala Đulaija [Gyulay Pál] koji ga je zamolio da mađarskoj čitalačkoj publici, kroz prijevode, prikaže južnoslovensku književnost te mu je ponudio mogućnost publiciranja u listu *Budapešti Semle* [Budapesti Szemle] i ediciji *Jeftine biblioteke* [Olcsó Könyvtár]. Đulai mu je čak, iz svoje biblioteke, poklonio i nekoliko djela kako bi na temelju njih mogao početi sa svojim predavanjima. Ta gesta i neupitna podrška inspirirala ga je da se posveti (i) književnom prevoditeljstvu. U svojoj *Autobiografiji* je o tome je

¹² Isto, str. 45.

¹³ Isto, str. 46.

¹⁴ Isto, str. 48.

napisao: „Kao profesor književnosti smatrao sam svojom dužnošću da na mađarski prevedem iz hrvatske i srpske književnosti što više djela, stihove i prozu, postupno, počevši s djelima od 1850.“¹⁵ Kada se u listu *Budapešti Semle* pojavio njegov prvi prijevod zbirke novela, bivši ministar prosvjete, baron Lorand Etveš [Eötvös Loránd] je s čuđenjem zapitao: „Pa zar postoji hrvatska književnost? I zar u njoj ima tako lijepih stvari?“¹⁶ Margalić je donekle bio neugodno iznenađen činjenicom da jedan bivši ministar prosvjete nije informiran o književnostima u okruženju, ali je to pripisao okolnostima u kojima Mađarska još nije bila spremna za recepciju južnoslavenskih književnih djela.

Jednom prilikom, na audijenciji kod kralja Franje Josipa, na kojoj je zahvalio na postavljanju na mjesto sveučilišnog profesora, ostalo je zabilježeno, da ga je kralj upitao: „Pa vi vrlo lijepo govorite mađarski. Jeste li vi Mađar?“ Na to Margalić odgovori: „Rođen sam u Zagrebu, Veličanstvo.“¹⁷ Potom je u razgovoru, kralju rekao da ima četrdeset osam studenata, od kojih su polovicu činili Mađari, a drugu polovicu Hrvati i Srbi. Kralj je na to rekao: „Veoma me raduje što mađarska omladina uviđa da je lijepo, naučiti francuski, talijanski i engleski, ali je prije svega potrebno i korisno da nauče manjinski jezik jer među nama neće biti mira sve dotle dok se narodi i manjine međusobno ne budu razumjeli i upoznali.“¹⁸

Paralelno s književnim prijevodima, Margalić se prihvatio i jednog „velikog i teškog posla“ – pisanja hrvatskih i južnoslavenskih leksikoloških odrednica za čuveni *Palasov veliki leksikon* [*A Pallas Nagy Lexikona*]. Za pisanje tih tekstova građu je morao skupljati po bibliotekama i arhivima Zagreba, Beograda i Novog Sada. Kako u *Autobiografiji* kazuje, za taj je projekt napisao više tisuća raznih članaka iz područja geografije, povijesti, etnografije itd.

Margaliću je u Budimpešti povjereno i organiziranje sveučilišnog interneta „Sveti Emerik“ [Szent Imre], ali ga je potom privuklo Zemaljsko udruženje katoličkih pisaca i novinara „Pazmanj“ [Pázmány], čiji je postao predsjednik.¹⁹ Bio je aktivan i u drugim asocijacijama, recimo u Društvu „Sveti Stevan“ [Szent István Társulat] u kojemu je često držao predavanja iz južnoslavenske književnosti. Postao je i vrijedan suradnik časopisa Mađarskog povijesnog društva *Szadok* [*Századok*]. O tome je zapisao: „Časopis (...) primijetivši da se dobar dio moga rada odnosi na slovenske književnosti, pozvao me je da u tom mjesečniku uređujem rubriku u kojoj bi ukratko bila prikazivana suvremena slavenska književnost, pošto već odavno osjećaju taj nedostatak. Tako

¹⁵ Isto, str. 51.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, str. 54.

¹⁸ Isto, str. 55.

¹⁹ Isto, str. 61.

sam počeo pisati prikaze pod naslovom „Slavenska smotra“. U izvodima sam prikazivao sve objavljene samostalne povijesne radove hrvatske, srpske, slovenske, češke, poljske književnosti pa i rasprave objavljene u časopisima. Ova smotra iznosila je po nekoliko stranica u svakom broju časopisa, i pošto je popunjavala prazninu s gledišta znanosti, primljena je vrlo simpatično.²⁰

Počevši od 1895. pa sve do svog umirovljenja 1915. g., Margalić je, po nalogu Ministarstva prosvjete, nadzirao rad novosadske pravoslavne srpske gimnazije, somborske srpske preparandije i uopće nad svim srpskim školama na jugu, što je podrazumijevao i zadatak, da na ispitima tih škola bude ministarski izaslanik.²¹ Da bi izbjegao česta putovanja iz Budimpešte na jug, on se, prema ministarskom dopuštenju preselio u Sombor, te je otud, jednom tjedno odlazio u Budimpeštu, gdje je tri dana uzastopno predavao na sveučilištu. Ta putovanja prekraćivao je čitanjem latinskih klasika.

Tijekom života nisu ga zaobišla ni priznanja. 1884. za svoj plodonosan rad u Bačkoj, nagrađen je zlatnom medaljom s krunom, a nešto kasnije Matica srpska ga je izabrala za svog počasnog člana.²² 1912. dobio je i papinski Viteški križ²³ Također, 1912. kralj Petar I odlikovao ga je Ordenom Sv. Save drugog stupnja sa zvijezdom, a 1914, neposredno prije odlaska u mirovinu, viteškim križem željezne krune. Odlaskom u mirovinu 12. veljače 1915. prestao je s pisanjem. Neposredno pred smrt, 1939. odlikovan je trećim stupnjem jugoslavenske krune.²⁴ Njegovu biografiju bilježe skoro svi mađarski leksikoni.²⁵

PREVODITELJSKI, ZNANSTVENI I PEDAGOŠKI RAD

Kao prevoditelj narodne poezije, epova i djela hrvatske književnosti, u svom čitavom radnom vijeku, dosljedno je radio na recepciji hrvatskih, ali i drugih južnoslavenskih djela u mađarskoj književnosti. U tome mu je od najveće pomoći bio njegov svestrani lingvistički talent koji mu je omogućio da se mađarskim jezikom služi kao svojim materinskim, pa čak i da stvara, ne samo prijevode, već i originalna djela i rasprave na mađarskom jeziku.

²⁰ Isto, str. 65.

²¹ Isto, str. 68.

²² Isto, str. 86.

²³ Isto, str. 95.

²⁴ Isto, str. 97.

²⁵ *Magyar Katolikus Lexikon* (elektronski izvor: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margalits.html> pristupljeno: 4. 7. 2019); Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái* (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> pristupljeno: 4. 7. 2019); *Pallas Nagy Lexikona*, (drugi, dopunski tom), 221.; Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> pristupljeno: 7. 7. 2019).

Na prevoditeljski rad bodrio ga je, prije svega Pal Đulai, pa je rezultat toga bio prvi mađarski prijevod junačkih pjesama o Kraljeviću Marku, od kojih je Margalić poznao oko dvjesto dvadeset. Iz tog opusa odabrao je četrdeset osam, od kojih je načinio jednu okruglu (biografsku) cjelinu. Prvo izdanje ovog djela privuklo je veliku pozornost mađarske stručne javnosti, te je ubrzo, 1900. objavljeno i drugo izdanje.²⁶

Potom je slijedila stara srpska junačka pjesma o Kosovskom boju, ali i prijevodi novela, romana i pjesama, među kojima i *Oporuka bijele braće iz Lepoglave* Augusta Šenoe, koja je u prijevodu Ede Horna [Horn Ede] objavljena u pariškom listu *Figaro Dimanš* [*Figaro Dimanche*].²⁷

Značaj njegovih prijevoda narodne poezije južnoslavenskih naroda bio je u svoje vrijeme, (krajem 19. stoljeća), dočekan s velikim zanimanjem u mađarskoj književnoj javnosti, a ti se njegovi prijevodi spominju i koriste čak i danas. Ostavio je trajni utjecaj u prevoditeljstvu narodne poezije, a to mu priznaju i mađarski stručnjaci. Tako, u jednom svom radu Laslo Koša [Kósa László], govoreći o prijevodima narodne poezije Istočne Europe na mađarski, Margaliću odaje priznanje za bogat, razgranat i značajan prevoditeljski rad.²⁸ Između ostaloga kazuje, da je Margalić „jedan od najznačajnijih pobornika mađarsko-južnoslavenskog kulturnog zbližavanja“ koji je i kao znanstvenik i kao prevoditelj vjerno služio uspostavljanju dobrih veza među narodima, te je na tome radio znalački i s velikom ljubavlju.²⁹ Koša, među njegovim istaknutim radovima spominje i njegove originalne tekstove iz folkloristike objavljene na mađarskom jeziku, prije svega o hrvatskoj narodnoj poeziji, kao radove iz područja mađarsko-hrvatske komparativne folkloristike. Margalićev je značaj, po Koši, utoliko veći što je nakon njegovih prijevoda moralo proteći skoro pola stoljeća da bi se pojavila neka antologija narodne poezije južnoslavenskih naroda na mađarskom jeziku, i to zahvaljujući posvećenom prevoditeljskom radu Zoltana Čuke [Csuka Zoltán] (1946).³⁰ U svoje vrijeme, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, Margalićevi prijevodi su plijenili mađarsku čitateljsku publiku. Vjerodostojan je

²⁶ Ede Margalić: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. 52; Margalits Ede (ford.): Márk Királyfi (Kraljević Márkó). Délszláv népballadák. = *Katholikus Szemle*, 1896, str. 268–291, 484–489. Kao samostalno djelo: Márk Királyfi. (Kraljević Márkó. Délszláv népballadák a XIV. és XV. Századból). A Szent-István-Társulat tudom. és irod. Osztályának felolvasó üléseiből. Budapest, 1896. Drugo izdanje objavljeno je 1899. u Budimpešti, a izdavač je bio Franklin-Társulat. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1899/958).

²⁷ Isto.

²⁸ Kósa László: Keleteurópa népköltészete magyarul. = *Irodalmi Szemle*, 1971/6, str. 526–527.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

zaključak Bertalana Revesa [Révész Bertalan] da su „njegovi prijevodi u budimpeštanskim krugovima i u tisku naišli na dobar prijem“.³¹ Jedan drugi autor Eržebet Čanji [Csányi Erzsébet] skreće pozornost i na činjenicu da je Margalić pripadao tzv. somborskom prevoditeljskom krugu, koji je djelovao između 1880. i 1918. g., i koji je imao važnu ulogu u međusobnoj, mađarsko-južnoslavenskoj recepciji književnih djela, kao i u održavanju uzajamnih kulturnih i književnih veza.³²

Magdalena Anđelić, u jednom svom radu, citirajući Margalića, ukazuje na njegove motive prevođenja, navodeći njegove riječi, koje su bile ideja-vođila tijekom dugog života: „Pa kako da se Mađari, Hrvati i Srbi, međusobno upoznaju, ako jedni ne poznaju književnost drugih, te nemaju iz čega upoznati dušu tih naroda?“³³

Od njegovih izvornih radova na mađarskom jeziku s tematikom iz hrvatske etnologije bili su zapaženi oni koji su se odnosili na hrvatske običaje i vjerovanja iz okoline Bjelovara³⁴ te Karlovaca³⁵ i dalmatinskog Primorja³⁶, o suđenju vješticama u Hrvatskoj³⁷ itd. Od njegovih originalnih povijesnih i književnopovijesnih radova, zapaženiji su oni koji se bave Šubićima: voj-skovođom Nikolom Šubićem Zrinskim³⁸ [Zrínyi Miklós], njegovim nepoznatim pismima³⁹ o korelaciji Karnarutićeve pjesme i mađarskog djela *Zrinjias*

³¹ Révész Bertalan: Új tudományos fórummal gazdagodott a Vajdaság. = *Irodalmi Szemle*, 1970/8, str. 747–748.

³² Csányi Erzsébet: Margalits Ede Šenoa-fordításai. = *Hungarológiai Közlemények*, 1988/4 (77), str. 553–556.

³³ Révész Bertalan: Új tudományos fórummal gazdagodott a Vajdaság. = *Irodalmi Szemle*, 1970/8, str. 747–748.

³⁴ Margalits Ede: Horvát népszokások és babonák Belovár–Kőrösmegyében. = *Ethnographia*, 1899, str. 124–126. (Vidjeti: Kardos Márta: *A születés szokásai és hiedelmek az Ipoly mentén*, Debrecen, 1986, str. 358).

³⁵ Margalits Ede: Horvát népszokások és babonák Károlyváros vidékén. = *Ethnographia*, 1899, str. 301–303. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Köz-löny*, 1900, str. 594).

³⁶ Margalits Ede: A dalmát tengerpart (Primorje) népszokásai és babonái. = *Ethnographia*, 1898, str. 431–434. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Köz-löny*, 1899, str. 581).

³⁷ Margalits Ede: Boszorkánypörök Horvátországban. = *Ethnographia*, 1900, str. 321–326. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Köz-löny*, 1901, str. 498).

³⁸ Margalits Ede: Zrínyi Miklós, a költő. = *Katholikus Szemle*, 1893, str. 80–100, 259–279, 418–429; Kao zasebno izdanje: Margalits Ede: Zrínyi Miklós, a költő. Budapest, 1893. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Köz-löny*, 1894, str. 595).

³⁹ Margalits Ede: Zrínyi a költő eddig ismeretlen levelei. = *Századok*, 1898, str. 340. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Köz-löny*, 1899, str. 958).

(*Zrínyiász*) pjesnika Nikole Zrinjskog⁴⁰ s Petrom Zrinskim [Zrínyi Péter] i Katalin Frangepan [Frangepán Katalin]⁴¹ itd.

Od njegovih prijevoda s hrvatskog, značajno je što je prikazao Mađarima i Kukuljevićev hrvatski arhiv,⁴² ali i rad dvojice mađarsko-hrvatskih povjesničara, Pete Gergelja [Pető Gergely] i baruna Đerđa Ratkaija [Rátkay György].⁴³ Prevodio je i hrvatsku lijepu književnost na mađarski jezik. Znamenit i zapažen bio mu je prijevod djela Ivana Mažuranića *Smrt Smail-age Čengića*.⁴⁴, jedno prozno djelo Janka Leskovara⁴⁵ kao i druga kraća hrvatska književna djela. Tako je na primjer preveo dvije pjesme Augusta Šenoe (*A pálosok végrendelkezése; Kővé vált násznép*) te ih objavio u časopisu *Katolikus Semle* (*Katholikus Szemle*).⁴⁶

O prijevodu Mažuranićevog djela kazuje da mu je jednom prilikom, u Akademiji prišao Žolt Beti [Beöthy Zsolt] te ga je zamolio da za Kišfaludijevo društvo prevede čuveni kratki ep hrvatskog pisca Ivana Mažuranića *Smrt Smail-age Čengića*. On je to prihvatio, te je za svega tjedan dana završio prijevod, iako mu je Mažuranićev stih i jezik bio neobično težak.⁴⁷

Budući da je odlično znao mađarski jezik, a i inače je bio nadaren za jezike, Margalić se u svoje vrijeme čak odvažio upustiti u prikupljanje mađarskih narodnih poslovice, te se bavio i mađarskom folkloristikom. Od značajnijih radova, iz područja mađarskog jezika i etnologije ističe se njegova zbirka mađarskih poslovice u Bačkoj (1877)⁴⁸ i kasnija, opširnija

⁴⁰ Margalits Ede: Karnarutic éneke és a magyar Zrínyiász. = *Századok*, 1903, str. 537–544. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1904, str. 622).

⁴¹ *Magyar Katolikus Lexikon* (elektronski izvor: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margalits.html> pristupljeno: 4. 7. 2019).

⁴² (Vidjeti: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> pristupljeno: 4. 7. 2019).

⁴³ *Pallas Nagy Lexikona*, (drugi, dopunski tom), str. 221.

⁴⁴ Mazsuranics Iván: *Csengics Szmail Aga halála*. Ford: Margalits Ede. (Olcsó Könyvtár 362. sz.) Franklin-Társulat, Budapest, 1896. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1897, str. 671).

⁴⁵ *Roskadozó kastélyok*. Beszély. Leskovár Jánkó után horvátból fordította Margalits Ede. Olcsó Könyvtár 1153–1156. Budapest, 1900. (Vidjeti: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> pristupljeno: 4. 7. 2019).

⁴⁶ Avgust Šenoa: *A pálosok végrendelete*. Költemény. Horvátból fordította Margalits Ede. = *Katholikus Szemle*, 1900, str. 242–246; Avgust Šenoa: *Kővé vált násznép*. Horvátból fordította Margalits Ede. = *Katholikus Szemle*, 1900, str. 759–766. (Vidjeti: A magyar philologiai irodalom. = *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1901, str. 600).

⁴⁷ Ede Margalić: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. 71.

⁴⁸ Margalits Ede: *Bácskai közmondások és szólások*. Baja, 1877. (Vidjeti: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> pristupljeno: 4. 7. 2019).

zbirka prikupljenih mađarskih narodnih poslovice i izreka (1897), koja se i danas koristi.⁴⁹ Mađarska je književna kritika ovo njegovo djelo od otprilike osamsto stranica, čije je izdanje pomogla Mađarska akademija znanosti i Kišfaludijevo društvo [Kisfaludy Társaság], dočekala s pohvalama. Kako nam Lajoš Katona [Katona Lajoš] kazuje, jedna je od njegovih vrlina bila ta, što je prikupio više od 25.000 mađarskih poslovice i izreka, (tri puta više od prethodnih sakupljača) i složio ih po sustavu osnovnih riječi. Čak je učinio i napor da (ako je za to bilo mogućnosti) odredi i tko je pojedinu poslovicu prvi koristio u pisanom obliku, te će ovo djelo, po njegovom sudu mađarski etnolozi i lingvisti dočekati sa zahvalnošću.⁵⁰ Zanimljiv je i podatak, da je mađarski izdavač, (*Akadémiai Kiadó*), na pedesetogodišnjicu njegove smrt, spomenuti rad 1990. objavilo u reprintu.⁵¹

Njegovo dvotomno djelo koje je također izazvalo zanimanje stručne javnosti, bilo je *Bog u poslovicama svijeta (Isten a világ közmondásaiban)*, objavljeno 1910. na mađarskom jeziku u Budimpešti.⁵² On je, naime, tijekom 46 godina neprekidno i uporno skupljao poslovice na dvadeset jezika (!), te je ovaj rad, kojim je obilježio četiri desetljeća svoga pedagoškog rada, bio jedan od rezultata tog dugogodišnjeg prikupljanja. U dva toma objavio je nešto više od sedam tisuća poslovice o Bogu na svim jezicima koji su se govorili u Austro-Ugarskoj Monarhiji (mađarskom, njemačkom, hrvatskom, srpskom, slovenskom, slovačkom, rumunjskom, poljskom, češkom, ruskom i talijanskom jeziku) te je planirao i objavljivanje trećeg toma, s francuskim, španjolskim, engleskim, danskim, nizozemskim, švedskim, bugarskim i ruskim poslovicama o Bogu.⁵³ Treba istaknuti i činjenicu da je u ovoj njegovoj zbirci zastupljeno točno 626 hrvatskih poslovice o Bogu.⁵⁴

Budući da je bio, ne samo posvećen istraživač poslovice, već i latinskog jezika i književnosti, 1895. je skupio i u Budimpešti objavio 13.450 latinskih poslovice i izreka⁵⁵ 1910. je to u posebnoj knjizi još dopunio sa 6.700 pri-

⁴⁹ Margalits Ede: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság támogatásával. Kókai Lajos, Budapest, 1897.

⁵⁰ Katona Lajos: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Gyűjtötte és rendezte dr. Margalits Ede. Budapest, Kókai Lajos, VII, 770 p. = *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1898, str. 588–589.

⁵¹ Gál Zoltán: 50 éve halt meg Margalits Ede. = *Petőfi Népe*, 29. listopad 1990.

⁵² Dr. Margalits Ede: *Isten a világ közmondásaiban*. Szerző sajtátja, Budapest, 1910, I–II.

⁵³ Dr. Wagner Lajos: *Isten a világ közmondásaiban*. = *Evangelikus Órálló*, 17. jun 1911.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Margalits Ede: *Florilegium proverbiorum universae latinitatis*. Proverbia, proverbioles, sententiae gnomaeque classicae, mediae et infimae latinitatis. Budapest, 1897. (Vidjeti: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> pristupljeno: 4. 7. 2019).

kupljenih latinskih poslovice⁵⁶, a potom je izdao i zbirku klasičnih latinskih izreka prikupljenih iz radova latinskih pjesnika, povjesničara i filozofa.⁵⁷ Do početka Prvog svjetskog rata uspio je izdati i djelo o poimanju Boga u svijetu Latina.⁵⁸

Izvanredni profesor budimpeštanskog mađarskog kraljevskog sveučilišta na Katedri za hrvatski jezik i književnost postao je 15. lipnja 1895. (za redovitog je izabran 20. rujna 1899) gdje je radio sve do odlaska u mirovinu, 15. kolovoza 1915.⁵⁹ Volio je svoj profesorski poziv, bio je izuzetno savjestan i stručan predavač. Zanimljiv detalj njegovog budimpeštanskog profesorskog rada bio je taj, što su, pored studenata, na njegova predavanja povremeno svraćale i mnoge javne ličnosti, pa tako i grof Karolj Kuen Hedervari [Khuen-Héderváry Károly], tadašnji hrvatski ban, kao i drugi političari, koji su pažljivo i sa zanimanjem slušali njegova predavanja.

Zanimljivo je sagledati što je sve predavao na svojoj katedri. O tome najbolje svjedoče godišnji almanasi sveučilišta (*A Budapesti Kir. Magyar Tudomány-Egyetem Alamanchja*). Tako u sveučilišnom almanahu za školsku 1896/97. godinu čitamo spisak tema Margalićevih predavanja: Hrvatsko-srpske narodne pesme; Čitanje i analiza narodnih balada o Kraljeviću Marku; Čitanje i analiza Gundulićevog *Osmana*; Petar Zrinski i njegovo doba; Primijenjeni hrvatski pravopis; Povijest hrvatske književnosti; Južnoslavenske narodne pjesme; Hrvatska književnost 17. i 18. stoljeća itd.⁶⁰ U svojoj *Autobiografiji* navodi kako je veze s nekolicinom svojih studenata održavao i kasnijih godina. Njegov rad u području hrvatske historiografije također je bio zapažen. Sve do današnjih dana nezaobilazan izvor povijesnih istraživanja bio je njegov dvotomni *Hrvatski povijesni repertorij* (*Horvát történelmi repertórium*) (1900–1902), objelodanjen na mađarskom jeziku u Budimpešti.⁶¹

⁵⁶ Margalits Ede: Supplementum ad opus Florilegium proverbiorum universae latinitatis, Budapest, 1910. (Vidjeti: Magyar Katolikus Lexikon (e-izvor: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margalits.html>) pristupljeno: 7. 7. 2019).

⁵⁷ Margalits Ede: *Sententiae in classicis latinis*. 1. Poetae. 2. Historici. 3. Oratores philosophi. Budapest, 1911–1913. (Vidjeti: Magyar Katolikus Lexikon (e-izvor: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margalits.html>) pristupljeno: 7. 7. 2019).

⁵⁸ Margalits Ede: *Deis in universa Latinitate*. Budapest, 1918. (Vidjeti: Magyar Katolikus Lexikon (e-izvor: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margalits.html>) pristupljeno: 7. 7. 2019).

⁵⁹ Magyar Katolikus Lexikon (e-izvor: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margalits.html>) pristupljeno: 7. 7. 2019).

⁶⁰ A Budapesti Kir. Magyar Tudomány-Egyetem Alamanchja, 1896–1897. Budapest, 1897, str. 41, 44.

⁶¹ Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>) pristupljeno: 7. 7. 2019).

Nastao je po nagovoru Đule Paulera [Pauler Gyula], znamenitog mađarskog povjesničara, koji je smatrao važnim, da mađarski povjesničari mogu proučavati djela i rasprave slavenskih povjesničara, kao i njihova gledišta, posebno u temama koje se tiču i Mađara.⁶² Margalits je tako načinio opsežan repertorij u dvama tomovima, koji je dao „pregled o stanovištu hrvatskih povjesničara u pogledu svih mađarskih povijesnih događaja“, a koja je naišla na priznanje stručnih krugova, a po Margalićevoj tvrdnji, Đula Pauler se neobično radovao ovom radu. Iza toga slijedio je i njegov *Srpski povijesni repertorij* te je čak imao u planu i izradu repertorija i za češku i za poljsku povijest jer su mnogi događaji iz tih država bili vezani i za mađarsku povijest.⁶³

Ovo opsežno djelo poslužilo je kao dobar izvor i dobra polazna osnova za istraživanja hrvatskih povijesnih tema, iako je zagrebački *Arhivski Vjesnik* svojevremeno najavljivao da se ovim djelom „mađarski učenjaci neće onako poslužiti kako se nadaju“, budući da autor nije stručnjak za povijest, te se kod izbora odrednica nije ograničio samo na povijesnu, već na širu literaturu.⁶⁴ Međutim, to predviđanje se, srećom, nije ostvarilo. Štoviše, ispostavilo se da je širi odabir odrednica značio kvalitativno više za mađarske povjesničare, te u periodu neposredno nakon njegovoga objavljivanja nalazimo više mađarskih djela koja se često pozivaju na Margalićev repertorij kao izvor. Tu je dovoljno spomenuti samo djelo baruna Đule Forstera [Forster Gyula] o povijesnim spomenicima Ugarske (*Magyarország műemlékei*) (1905) koji se, recimo, kod opisivanja spomenika u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, skoro od stavke do stavke poziva na Margalićev repertorij.⁶⁵ Njegovo djelo je po izlasku iz tiska imalo više ozbiljnih prikaza, od kojih svakako izdvajamo ona dva koji je napisao Lajoša Namenji [Neményi Lajos] i Janoš Evetović.⁶⁶

⁶² Ede Margalić: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. 66–67.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Anonim: [Od historičkih pomagala...] = *Arhivski Vjesnik*, 1902, str. 273.

⁶⁵ Horvát-Szlavónország és Dalmácia. Általános irodalom. = Báró Forster Gyula: *Magyarország műemlékei* 2. A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma, Budapest, 1905, str. 1082–1088.

⁶⁶ Neményi Lajos: Horvát történelmi repertórium. = *Századok*, 1902/9, str. 850–854; Evetovics János: dr. Margalits Ede: Horvát történelmi repertórium. = *Katholikus Szemle*, 1902/8, str. 775–776.

HRVATSKO-MAĐARSKI, MAĐARSKO-HRVATSKI
DŽEPNI RJEČNIK (1898)⁶⁷

Nesumnjivo najznačajniji lingvistički rad Ede Margalića bila je izrada njegovog *Hrvatsko-mađarskog, mađarsko-hrvatskog džepnog rječnika* (1898)⁶⁸ koji je sadržao i najčešće korištene izraze i izreke obaju jezika, približno 15.000 riječi.⁶⁹ Mađarska javnost je pojavu ovog rječnika dočekala pozitivno te su budimpeštanski listovi uglavnom isticali dvije njegove vrline: prvo, što je napisan tako da „svojim primjerima i objašnjenjima dijelom nadomješta i gramatiku te da i Mađarima i Hrvatima olakšava da jezik onog drugog nauče za relativno kratko vrijeme“, potom, da sadrži i dvanaestak stranica korisnih primjera konverzacije iz svakodnevnog života.⁷⁰

Kao i svako djelo, i ovo je imalo svoju povijest nastanka, o kojoj Margalić detaljno govori u svom autorskom predgovoru, napisanom u ožujku 1898. u Budimpešti.⁷¹ Između ostalog, kazuje, da svoje djelo posvećuje grofu Albinu Čakiju, bivšem ministru prosvjete, „koji je još kao ministar, godine 1894, na ugarskom saboru izjavio da nakani na budimpeštanskom sveučilištu osnovati profesuru hrvatskog jezika i književnosti“.⁷² (To je ubrzo i realizirao, kada je Margalić postavljen za profesora katedre za hrvatski jezik i književnost). On je svoju motiviranost za izradu rječnika objasnio na sljedeći način: „Kao profesor hrvatskog jezika, da svojoj dužnosti odgovorim, izdajem sada i ovo moje djelce, i milo će mi biti, ako će ovo išta, ma i najmanje, doprinijeti ostvarenju (...) domoljubne svrhe.“⁷³

⁶⁷ Ako bismo rječnik Ede Margalića sagledavali u kronološkom nizu objavljenih rječnika (hrvatskih, srpskih i višejezičnih), tada bi redosljed prije njegovog, bio sljedeći: Faust Vrančić: *Dictionarum quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae. Venetiis*, 1595; Šušnik-Jabmrešić: *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica*, Agram, 1742; Rejtényi József: *Szerb-magyar-latin-német szótár*, Budapest, 1875; Blagoje Brancsics – Derra György: *Magyar-szerb szótár*, Újvidék, 1887; Srpsko-mađarski rječnik, Srpska manastirska štamparija, Novi Sad, 1894; Spicer Mór: *Magyar-horvát és horvát-magyar szótár közhasználatra*. Franklin Társulat, Budapest, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1893).

⁶⁸ *Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár tekintettel a két nyelv szólásaira*. Szerkesztette dr. Margalits Ede egyetemi tanár. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat kiadása, Budapest, 1898.

⁶⁹ Reffle Gyöngyi: *A magyar-szerbhorvát szótárak történeti és lexikográfiai vizsgálata. = Hungarológiai Közlemények*, 1985/1 (62) str. 101–127.

⁷⁰ Anonim: *Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár. = Vasárnapi Ujság*, 1. X. 1899, str. 671.

⁷¹ Dr. Margalits Ede: *Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár, tekintettel a két nyelv szólásaira*. Budapest, Azt Athenaeum irod. és nyomdai r. Társulat kiadása, 1898, str. V–XI.

⁷² Ede Margalić: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. VII.

⁷³ Isto.

U posebnom uvodu rječnika, Margalić detaljno pojašnjava svoju koncepciju izrade rječnika te razotkriva i nove detalje vezane za njegov nastanak i izdavanje. Između ostalog, objašnjava podjelu jezika na ekavštinu, ikavštinu i jekavštinu, te pojašnjava da je rječnik sačinio tako da ga mogu koristiti „i Srbi i Hrvati, te Mađari koji uče ili srpski ili hrvatski“.⁷⁴ O svom djelu, dalje pojašnjava da ga je već 1894. bio završio, te kada je krenuo da nađe izdavača, saznao da je već u tisku jedan dvotomni hrvatsko-mađarski rječnik, te je zbog toga (tada) odustao od objavljivanja.⁷⁵ Međutim, kada se taj rječnik pojavio, s jedne strane bio je skup (5 forinti), a s druge imao neke nedostatke koji su otežavali njegovo korištenje (npr. nisu bili navedeni rodovi imenica), te je Margalić došao do spoznaje da za objavljivanjem njegovog rječnika ipak postoji potreba, te ga je dao u tisak.⁷⁶

Značajna misao, koju je formulirao u ovom tekstu imao je i neke tadašnje društvene konotacije: „Postoji samo jedan put za otklanjanje nesporazuma i pogrešnog shvaćanja: uzajamno razumijevanje i upoznavanje“.⁷⁷ Objasnio je način na koji je obradio imenice, pridjeve i glagole u rječniku, čija je najvažnija vrlina, po njemu, što je kratak, jer se kod izbora riječi rukovodio načelom da u njemu bude zastupljen onaj fond riječi koji je (po njemu) neophodan, a sve ono što je smatrao nebitnim, izostavio je.⁷⁸

Sve u svemu, njegov je rječnik bio veoma popularan i korišten, budući da je doživio deset izdanja.⁷⁹ Razlog za to vjerojatno leži i u *dodatku* rječnika, koji nosi naslov *Razgovori*, a koji na najpraktičniji način daje primjere, točnije konverzacijske obrasce korisnicima u pojedinim životnim situacijama: na željeznici, u hotelu, u restoranu, na pošti, u kazalištu itd.: („*U koliko sati odlazi vlak u Zagreb? Dopustite, gospodine, da zatvorim prozor jer je veliki propuh. Konobare, donesite mi juhu. Pokazat ću vam gospodine Ilicu, Zrinjevac, muzej, sveučilište, kazalište...*“)⁸⁰ Budući da mađarska bibliografija ovaj rječnik navodi kao dvotomni te da i paginacija drugog dijela rječnika počinje s jedan, pretpostavljamo da je rječnik bio u prodaji i zasebno, ali i oba dijela ukoričena u jednom tomu.⁸¹

⁷⁴ Isto, str. VIII.

⁷⁵ Iako Margalić ne navodi o kojem se rječniku zapravo radilo, pretpostavljamo, da je to mogao biti rječnik Mora Špicera (*Spicer Mór: Magyar horvát és horvát-magyar szótár közhasználatra*, Franklin Társulat, Budapest, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1893).

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto, str. IX.

⁷⁹ Ede Margalić: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. 106.

⁸⁰ Reffle Gyöngyi: A magyar–szerbhorvát szótárak történeti és lexikográfiai vizsgálata. = *Hungarológiai Közlemények*, 1985/1 (62), str. 101–127.

⁸¹ Isto.

Margalić nam u uvodu rječnika ne navodi niti pojašnjava na koja ranija izdanja se ugledao pri izradi svoga rječnika kao ni koja je načela, te koje uređivačke metode koristio. Analizom jezičnog korpusa rječnika dolazimo do zaključka da ona sadrži one hrvatske i mađarske (književne i svakodnevne) riječi, koje „predstavljaju sredstva uzajamnog društvenog razumijevanja“.⁸² U rječniku je autor strogo filtrirao znanstvenu frazeologiju i stručne izraze, kao i etnološke, zdravstvene, psihološke termine. U rječniku nalazimo jako malo arhaizama, dijalektološke frazeologije iliti „grube“ izraze. Jasno je da se autor fokusirao pretežno na književni i svakodnevni jezični korpus, i to s relativno bogatom frazeološkom građom.⁸³ Kod odrednica nalazimo i naznačene sinonime i antonime kao i njihove međusobne frazeološke veze. Čini se, da se njegova uređivačka tehnika rukovala primarnim načelom lakšeg korištenja, to mu je bila ideja vodilja, usredotočena na primarni motiv leksikografije – na posredovanje.⁸⁴

Vrjednujući Margalićev rječnik, njegov značaj i popularnost u širem kontekstu mađarsko-hrvatskih i hrvatsko-mađarskih rječnika s kraja 19. stoljeća, potrebno je ukazati na njegove prednosti u odnosu na druge rječnike toga vremena kao i razloge zbog čega je njegov rječnik doživio desetak izdanja.

Bibliografski, to jest historiografski pregled, izdanih mađarsko-hrvatskih rječnika pokazuje da situacija u drugoj polovici 19. stoljeća nije bila zadovoljavajuća. Naime, nakon objavljivanja *Srpsko-mađarsko-latinsko-nemačkog rečnika* somborskog profesora Jožefa Rejtenjija [Rejtényi József], 1875. u Budimpešti, (koji s gledišta hrvatskoga jezika nije ni bio previše značajan), nastao je vakuum, koji je trajao skoro dva desetljeća.⁸⁵ To razdoblje je s gledišta potrebe jezične komunikacije hrvatskog i mađarskog stanovništva bilo predugo, jer je kočio i otežavao komunikaciju, kao i književno prevoditeljstvo, jednom rječju, dalje kulturno zbližavanje dvaju naroda. Upravo, da bi premostio taj nedostatak, pisanja rječnika prihvatio se Mavro Špicer [Spicer Mór] (1862–1936), hrvatski pisac iz Našica, koji je 1893. objavio jedan obiman, dvotomni *Mađarsko-hrvatski i hrvatsko-mađarski rječnik* na 808 stranica (*Magyar-horvát és horvát-magyar szótár* I–II, Franklin-Társulat, Budapest, 1893).⁸⁶ U predgovoru Špicer najprije pojašnjava da se pisanja rječnika prihvatio, kako bi otklonio „osjetan nedostatak“ koji već duže vrijeme postoji, te da je kao izvore koristio „djelom Balagijev [Ballagi Aladar], Firedijev [Füredi

⁸² Isto.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Reffle Gyöngyi: A magyar-szerbhorvát szótárak történeti és lexikográfiai vizsgálata. = *Hungarológiai Közlemények*, 1985/1, str. 101–127.

⁸⁶ Isto.

Ignác], i Tipraijev [Tipray Tivadar], a dijelom Filipoviće [Ivan Filipović] i Šulekov [Bogoslav Šulek] rječnik“, a da ga je tijekom pisanja savjetovao znameniti stručnjak, sveučilišni profesor slavenskih jezika, dr Oskar Ažbot [Asbóth Oszkár].⁸⁷ Špicerov rječnik je bio specifičan, budući da se (kako i napominje u uvodu), on uglavnom fokusirao na prikupljanje svih riječi koji se koriste u javnom govoru, a izostavio one sastavljene riječi, koje se i inače mogu samo opisno prevoditi.⁸⁸ Po veličini fonda riječi ubraja se u rječnike srednje veličine, s 30.000 riječi, a njegova cijena iznosila je 5 forinti.⁸⁹

Godinu dana nakon Špicerovog rječnika, Blagoje Brančić i Đorđe Dera 1894. g., u Novom Sadu objavili su svoj *Srpsko-mađarski rečnik* sa čak 40.000 riječi.⁹⁰

Nekako paralelno sa Špicerom i Margalić se prihvatio pisanja rječnika, ne znajući da je Špicer svoj rad već priveo kraju.⁹¹ Margalić se o tome (po osobnom priznanju), informirao tek kada je 1894. završio svoj rječnik i počeo tražiti izdavača.⁹² Informirajući se o Špicerovom djelu, Margalić je najprije odustao od izdanja svog rječnika, smatrajući ga suvišnim. Ali ubrzo, nakon što je pobliže analizirao Špicerov rječnik, došao je do zaključka da i dalje ima opravdanja i potrebe za njegovim radom.⁹³ Do tog je zaključka došao iz više razloga. Špicerov rječnik od 808 stranica, bio je preglomazan, dok je njegov bio džepnog formata. Špicerov je koštao 5 forinti, a njegov je po cijeni bio mnogo dostupniji. Špicerov rječnik je, također sa stručnog gledišta imao neke nedostatke (npr. nije označavao rod kod imenica).⁹⁴ Margalićev je, kao džepni rječnik, sadržavao 15.000 riječi, (znači bio je upola manji), ali je bio i mnogo jeftiniji. Sam Margalić bio je mišljenja da je najveća vrlina njegovoga rječnika manji broj stranica, budući da se on, prilikom njegovoga sastavljanja rukovodio načelom prikupljanja samo onih riječi, koje su po njegovoj ocjeni bili

⁸⁷ Spicer Mór: *Magyar-horvát és horvát-magyar szótár I-II*, Budapest, 1893. Előszó. (e-izvor: <https://www.antikvarium.hu/konyv/magyar-horvat-es-horvat-magyar-szotar-i-ii> pristupljeno 3. 4. 2020).

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Ernest Barić: *Uporaba i prevođenje međunarodnih riječi i izraza u mađarsko-hrvatskim i hrvatsko-mađarskim rječnicima Mavra Špicera (1893.) i Ede Margalića (1898.)* (e-izvor: <http://mhti.hu/archivum/assets/docs/xiizbornik/16ernest/files/basic/-html/page1.html> pristupljeno 3. 4. 2020).

⁹⁰ Reffle Gyöngyi: *A magyar-szerbhorvát szótárak történeti és lexikográfiai vizsgálata. = Hungarológiai Közlemények*, 1985/1, str. 101–127.

⁹¹ Dr. Margalits Ede: *Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár tekintettel a két nyelv szó-lásaira*. Budapest, 1898, str. VIII–IX.

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto.

neophodne, a izostavljao je sve one riječi, za koje je smatrao, da su suvišne.⁹⁵ Osim toga, prednost njegovoga rada bio je i dio konverzacije za svakodnevnu upotrebu, koji je korisnicima bio jako koristan.⁹⁶

Čitatelji, to jest korisnici rječnika su se, zbog navedenih razloga, mnogo češće opredjeljivali za Margalićev rječnik, te je to bio i razlog zašto je, u narednim godinama doživio čak deset izdanja.⁹⁷ Ernest Barić, koji se u više navrata bavio analizom hrvatsko-mađarskih rječnika⁹⁸, uporednom analizom Špicarovog i Margalićevog rada došao je do zaključka da se „oba rječnika uklapaju u djela nastala kao plod smišljeno uobličene koncepcije mađarske i hrvatske purističke jezične tradicije“, što se između ostalog ogledalo u tome, da su izbjegavali upotrebu međunarodnih izraza i njihovih prevođenja na hrvatski i mađarski jezik.⁹⁹

ZAKLJUČAK

Izuzetan Margalićev znanstveni opus pao je u zaborav već dva desetljeća prije njegove smrti. Tome je svakako doprinijela činjenica da je Margalić umirovljen za vrijeme Prvoga svjetskog rata, a sve do svoje smrti (1940), živio je povučeno, bez uplitanja u javni život. Inače, nakon okončanja Prvog svjetskog rata, promjena imperije, povlačenje novih granica, značilo je i ustrojavanje novih državnih tvorevina, ali i novoga načina života i drugačijeg pogleda na život i okolinu. U svome članku, povodom smrti Ede Margalića, Janoš Herceg [Herceg János] sa žaljenjem navodi da je još prije svoje smrti pao u zaborav: „S njegovog pokopa izostali su prigodni govornici te su ga i novine spominjale vrlo šturo, kao nekog tko je za javnost već odavno umro“. ¹⁰⁰ Samo su ga rijetki poklonici posjećivali, a povodom nekih jubileja rado je organizirao ručkove, u kojima je uživao. Njegova polustoljetna aktivna služba pala je u zaborav, usprkos činjenici, da je godinama vrijedno objavljivao svoja znamenita povijesna, filozofska i lingvistička djela – sveukupno 42 knjige.¹⁰¹

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Ede Margalić: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, Sombor, 2004, str. 106.

⁹⁸ Ernest Barić: Po čem se razlikuje najnoviji hrvatsko-mađarski rječnik od prethodnih. = *Studia Slavica Savariensia* 2016, 1–2, str. 45–50.

⁹⁹ Ernest Barić: *Uporaba i prevođenje međunarodnih riječi i izraza u mađarsko-hrvatskim i hrvatsko-mađarskim rječnicima Mavra Špicera (1893.) i Ede Margalića (1898.)* (e-izvor: <http://mhti.hu/archivum/assets/docs/xiizbornik/16ernest/files/basic/-html/page1.html> pristupljeno 3. 4. 2020).

¹⁰⁰ Herceg János: + Dr. Margalits Ede (1849 – 1940). = *Kalangya*, 1940/ 7–8–9, str. 296–298.

¹⁰¹ Isto.

Poslije Prvog svjetskog rata se povukao, ali je i dalje pratio događanja oko sebe. Pratio je informacije iz javnog života te je čitao znanstvenu literaturu i časopise. Dakako, davao je i savjete mlađima, ukoliko bi mu se obratili za pomoć, ali se u bitke u javnom životu nije uplitao.

Zapravo, kako nam Janoš Herceg kazuje, on je svojim radom i stvaralaštvom služio jednom drugom svijetu, koji je živio u duhu Austro-ugarske nagodbe, počevši od vremena Ferenca Deaka [Deák Ferenc] pa sve do Prvog svjetskog rata.¹⁰² Više od četrdeset njegovih radova ne označavaju ni polovicu njegovog znanstvenog opusa budući da je cijeli život bio svestrano angažiran u raznim područjima obrazovanja, znanosti i kulture. Imao je prebogato i razgranato stvaralaštvo, što je sasvim odgovaralo njegovom renesansnom duhu i širokom interesu. Za sebe je mogao reći da je bio dijete jednog sretnog vremena koje nije tražilo filozofe i kritičare koji samo opisuju pojave, već *graditelje*, te vremena, u kojem je bila važna *društvena ravnoteža*.¹⁰³ Njegov cjelokupni opus bio je u znaku otkrivanja, i samo u manjem dijelu opisan. To je i bio zahtjev vremena – popunjavanje praznina u znanstvenom životu, i tu je ideju vodio dosljedno slijedio. Njegov, najznačajniji rad, uz rad na rječniku, bio je *Hrvatski povijesni repertorij*.¹⁰⁴

Bio je prijatelj znamenitih mađarskih pisaca, Pala Đulajja, Mora Jokaija [Jókai Mór] i drugih poznatih ličnosti književnog, kulturnog i javnog života tadašnje Ugarske. Bio je sveučilišni profesor, član Mađarske akademije znanosti i ministarski povjerenik hrvatskih i srpskih škola. Njegov dug život uveo ga je u jedno novo povijesno poglavlje, ali te promjene nije mogao pratiti. Njegov bi znanstveni opus svakako trebao poslužiti kao primjer mlađim naraštajima kako treba graditi mostove uzajamnosti među kulturama i narodima.¹⁰⁵ Nažalost, njegov život i stvaralaštvo, kao da je potvrdilo latinsku izreku: *Tempus edax rerum* (*Vrijeme sve proždire*).

LITERATURA:

- *A Budapesti Kir. Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja*, 1896–1897, Budapest, 1897.
- Anonim: Margalits Ede. = *Irodalomtörténet*, 1940/V–VI, 1940, 142.
- Csányi, Erzsébet: Margalits Ede Šenoa-fordításai. = *Hungarológiai Közlemények*, 1988/4 (77), 1988, 553–556.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto.

- Gál, Zoltán: 50 éve halt meg Margalits Ede. = *Petőfi Népe*, 29. októbar 1990.
- Katona, Lajos: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Gyűjtötte és rendezte dr. Margalits Ede. Budapest, Kókai Lajos, 1896.
- Kenyeres, Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> pristupljeno: 7. 7. 2019).
- Kósa, László: Keleteurópa népköltészete magyarul. = *Irodalmi Szemle*, 1971/6, 1971, 526–527.
- Leskovár, Jánkó: *Roskadozó kastélyok*. Beszély. Horvátból fordította Margalits Ede. Olcsó Könyvtár 1153–1156, Budapest, 1900.
- *Magyar Katolikus Lexikon* (e-izvor: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margalits.html> pristupljeno: 4. 7. 2019).
- Margalits, Ede: *Bácskai közmondások és szólások*, Baja, 1877.
- Margalits, Ede: Zrínyi Miklós, a költő. = *Katholikus Szemle*, 1893, 80–100, 259–279, 418–429.
- Margalits, Ede: Zrínyi Miklós, a költő, Budapest, 1893.
- Dr. Margalits, Ede (szerk.): *Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár tekintettel a két nyelv szólásaira*. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat kiadása, Budapest, 1898/1.
- Margalits, Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság támogatásával, Kókai Lajos, Budapest, 1897/1.
- Margalits, Ede: *Florilegium proverbiorum universae latinitatis*. Proverbia, proverbioles, sentetiae gnomaeque classicae, mediae et infimae latinitatis, Budapest, 1897/2.
- Margalits, Ede: A dalmát tengerpart (Primorje) népszokásai és babonái. = *Ethnographia*, 1898/2, 431–434.
- Margalits, Ede: Zrínyi a költő eddig ismeretlen levelei. = *Századok*, 1898/3, 340.
- Margalits, Ede: Horvát népszokások és babonák Belovár – Körösmegyében. = *Ethnographia*, 1899/1, 124–126.
- Margalits, Ede: Horvát népszokások és babonák Károlyváros vidékén. = *Ethnographia*, 1899/2, 301–303.
- Margalits, Ede: Boszorkánypörök Horvátországban. = *Ethnographia*, 1900, 321–326.
- Margalits, Ede: Karnarutić éneke és a magyar Zrínyiász. = *Századok*, 1903, 537–544.
- Dr. Margalits, Ede: *Isten a világ közmondásaiban*. Szerző sajátja, Budapest, 1910/1, I–II.

- Margalits, Ede: *Supplementum ad opus Florilegium proverbiorum universae latinitatis*, Budapest, 1910/2.
- Margalits, Ede: *Sentetiae in classicis latinis*. 1. Poetae. 2. Historici. 3. Oratores philosophi, Budapest, 1911–1913.
- Margalić, Ede: *Autobiografija*, „Dometi“, Gradska biblioteka „Karlo Bijelićki“, Sombor, 2004.
- Mazsuranics, Iván: *Csengics Szmail Aga halála*. Ford: Margalits Ede. (Olcso Könyvtár 362. sz.) Franklin-Társulat, Budapest, 1896.
- Révész Bertalan: Új tudományos fórummal gazdagodott a Vajdaság. = *Irodalmi Szemle*, 1970/8, 747–748.
- Senoa, Avgust: A pálosok végrendelete. Költemény. Horvátból fordította Margalits Ede. = *Katholikus Szemle*, 1900, 242–246.
- Senoa, Avgust: Kővé vált násznép. Horvátból fordította Margalits Ede. = *Katholikus Szemle*, 1900, 759–766.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* (e-izvor: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/pristupljeno> 4. 7. 2019).

* Doslovno citirane dijelove mađarskih izvora za ovaj je rad preveo je prof. dr sc. Ferenc Nemet.

Ferenc NEMET & Emina BERBIĆ-KOLAR

CROATIAN-HUNGARIAN CULTURAL RELATIONS IN THE LIGHT OF LINGUISTIC, ETHNOLOGICAL, HISTORIOGRAPHIC AND TRANSLATION WORK OF DOCTOR EDO MARGALIĆ (1849–1940)

In the late 19th and early 20th centuries, one of the few who intensively built bridges between Croats and Hungarians in the fields of history and culture through his rich and extensive scientific research, linguistic and translation work was Ede Margalic (1849–1940). Scientist, translator, university professor and linguist of the Renaissance spirit and broad education. In 1895 he was elected associate professor, and soon a full professor of Croatian language and literature at the University of Budapest. His Croatian-Hungarian, Hungarian-Croatian Pocket Dictionary [Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár tekintettel a két nyelv szólásaira. Szerkesztette Dr. Margalits Ede egyetemi tanár. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat kiadása, Budapest, 1898], which contributed to the rapprochement of the two peoples, has experienced as many as ten issues. While his literary translations from Croatian to Hungarian, as well as original studies and ethnological works,

contributed significantly to informing Hungarians about the literary, ethnological and historical values of Croats. Margalic's often quoted, extensive and historical fact-rich, two-volume Croatian Historical Repertory (*Horvát történelmi repertórium*) (1900–1902), published in the Hungarian language, which is unavoidable to historians to this day, has contributed most to the introduction of Hungarians to Croatian history. professional and scientific literature. The work will highlight the extremely valuable, rich and fruitful work of this eminent scientist who has devoted his entire working (and life) to Croatian-Hungarian rapprochement.

Keywords: *Ede Margalic, Croatian-Hungarian, Hungarian-Croatian Pocket Dictionary, Croatian Historical Repertory, Literary Translation*